Adrian Chircu

ECHIVALARE ŞI VARIAȚIE AFIXALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE. CORESPONDENTELE ROMÂNEŞTI ALE SUFIXULUI LATINESC *-TIO, -TIONIS*, ÎN *DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE*[1]

„Stilul tehnic şi ştiinţific a cunoscut o înnoire
totală şi a dobândit o diversificare remarcabilă"
(*Chivu 2000: 143*).

0. PRELIMINARII

La cumpăna dintre veacurile al XX-lea şi al XXI-lea, studiul vechilor scrieri româneşti, fie acestea laice ori religioase, a cunoscut un reviriment, datorat, în special, facilităţii accesului la diferite surse patrimoniale. De această orientare au profitat, în egală măsură, toţi cei interesaţi de starea culturii româneşti de altădată, cu precădere istorici, teologi, filologi ori lingvişti, care şi-au propus să circumscrie într-un mod apropriat anumite aspecte care n-au fost îndeajuns studiate, precum realităţi ale veacurilor trecute, schimbări survenite în timp în societatea şi în cultura românească sau evoluţia ori aşezarea limbii române.

1. UN DICŢIONAR CA NEALTELE ÎN EPOCA VECHE

În aceeaşi linie a valorizării textelor de odinioară, se înscrie şi cercetarea de faţă, în care ne propunem să discutăm pe marginea celui mai amplu dicţionar redactat în perioada Evului Mediu românesc, şi anume *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* (DVLI), elaborat de către învăţatul ardelean Teodor Corbea, care reuşeşte să tălmăcească ori să echivaleze în limba română un număr impresionant de termeni latineşti, ce au un caracter enciclopedic ori popular.

Iniţiativa de a publica un asemenea lexicon nu e singulară în epocă, întrucât au mai fost unele încercări de redactare a unor lucrări de aceeaşi factură, fie acestea bilingve (DVL, LCLV) sau trilingve (LM), însă niciunul dintre dicţionare nu l-a egalat pe cel redactat de către Teodor Corbea. Aceste *vorbare* au jucat, de altfel, un

[1] Această lucrare a fost sprijinită prin proiectul Ministerului Cercetării şi Inovării, CCCDI – UEFISCDI, număr proiect PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0326 /49 PCCDI, în conformitate cu PNCDI III.

LR, LXVIII, nr. 2, p. 185–199, Bucureşti, 2019

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

rol important în cultura română, deoarece prin intermediul lor şi, implicit, al limbii latine, oamenii vremurilor de demult asimilau învăţăturile Occidentului, împărtăşindu-le contemporanilor tot mai deschişi spre cultura apuseană (IR: 873–935; IT: 310–328).

De altfel, elaborarea unor astfel de lucrări lexicografice bilingve sau multilingve, „în cadrul cărora lexicul limbii române este echivalat cu lexicul limbii latine în special, contribuie la constituirea unui amplu dialog intercultural european. Dicţionarele realizate în secolul al XVII-lea induc în sens larg semnificaţiile şi traductibilitatea unei culturi vernaculare la nivelul unei culturi largi, generale, europene” (IT: 326).

1.1. În ultimele două secole, asupra rolului şi locului acestui dicţionar în cultura română s-au pronunţat, în special, filologi ori lingvişti: Grigore Creţu (1905), Mircea Seche (1966), Mihai Alin Gherman (2000–2001, 2004, 2010), Gheorghe Chivu (2017), cu toţii remarcând complexitatea, ca, de altfel, şi particularităţile de redactare.

1.1.1. De exemplu, editorul dicţionarului (DLVI), A. M. Gherman, în studii succesive, evidenţiază însemnătatea acestuia, susţinând că ne aflăm în prezenţa „unei lucrări care depăşeşte cu mult nivelul lexicografiei din cultura noastră veche, anticipând, nu numai ca bogăţie a materialului lingvistic, ci şi în concepţie, lexicografia Şcolii Ardelene” (Gherman 2000–2001: 164), că „are un lexic românesc de o bogăţie cu totul remarcabilă […], că aici aflăm cel mai amplu inventar lexical al limbii române găsit în vreo lucrare lexicografică românească redactată până la sfârşitul secolului al XIX-lea” (Gherman 2004: 75) şi că avem de-a face cu o operă aparte, „insolită pentru imaginea convenţională a culturii româneşti” (Gherman 2010: 65).

1.1.2. La rândul său, Gh. Chivu (2017: 104) consideră că dicţionarul este „expresia unei marcate nevoi culturale, resimţite în spaţiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea şi al XVIII-lea”.

1.1.3. O opinie asemănătoare împărtăşesc, de altfel, şi istoricii care consideră că „activitatea lexicografică constituie un capitol distinct în cultura umanistă românească de sorginte ştiinţifică din Transilvania secolului al XVII-lea” (IR: 929), evocând activitatea exemplară a lui Teodor Corbea care, „pe lângă lexicul vorbirii curente, [...] redă o serie de toponimice vechi, cu corespondentul uzitat în vremea sa” (IR: 929), într-un dicţionar de proporţii considerabile (aproximativ 37 000 de cuvinte titlu)[2].

1.2. În ceea ce priveşte modelul care a stat la baza elaborării lucrării lexicografice în chestiune aflăm date chiar de la Teodor Corbea, care preia sau lasă înadins două menţiuni din *Dictionarium latinoungaricum opus novum et hactenus nusquam editum*; *Item vice versa: dictionarium ungaricolatinum, in quo praeter dictionum ungaricum interpretationem latinam* (DLU), redactat de către Albert

[2] Mai precis 37254 (DLVI: IX), iar nu 34000, cum se susţine în IR: 929.

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

Szenci Molnár, şi anume „**Argentina**[3] et **Argentoratum**: tare oraş al Ţării Nemţeşti lângă apa Rhenus, în ţânutul Alsaţiei. Acolo ca acela înalt turn iaste şi bisearică împrâmşeţată, cât în Europa altă bisearică sau turn aseamine acestora nu iaste. Iaste iarăş acolo o academie vestită, în care de demult mulţi înţelepţi s-au învăţat, unde şi eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani şi jumătate am lăcuit în vreamea copilăriei". (DLVI: 53); **Altorsium, g.n.** orăşăl în ţânutul domnilor norimbergheani, în care acest noriberghean svat cinsteş bogată academie au zidit în numărul anilor 1575**,** unde acest Lixicon l-au scris Albertus Molnar în numărul anilor 1603 (DLVI: 33).

1.3. Prin urmare, este fără putinţă de tăgadă că sursa primară trebuie să fi fost aceasta, însă cărturarul român nu se mulţumeşte să preia *tale quale* informaţia eruditului maghiar. Compararea cuvintelor din dicţionarele celor doi învăţaţi sugerează că, la Corbea, avem „o atitudine creatoare", dovedită atât prin „eliminarea unor articole, cât şi prin selectarea unor valori semantice care să fie echivalate în româneşte" (Gherman 2010: 67).

De asemenea, acesta inovează, „adăugând explicaţii şi semnificaţii, făcând comentarii, dar, mai ales, creând, într-o limbă ce s-a dorit a fi bogată şi nuanţată, un echivalent cât mai bun al părţii latineşti, nu o copie literală a componentei maghiare din *Dictionarium Latino-Ungaricum*" (Chivu 2017: 104).

2. UN SUFIX LATINESC NESTATORIC

Având drept reper aceste prime consideraţii de ordin cultural, ne propunem să analizăm modul în care cărturarul transilvănean Teodor Corbea tâlcuieşte în limba română, în dicţionarul anterior prezentat, substantivele latineşti abstracte (*nomina actionis*) terminate în *-tio*, *-tionis*. Un astfel de demers investigativ se justifică prin faptul că derivatele amintite sunt prezente în număr mare (peste 1400 de unităţi lexicale), iar analiza lor ne poate ajuta să înţelegem care era dinamica derivării unora dintre abstractele nominale în limba veche şi care au fost opţiunile tălmăcitoare ale autorului.

2.1. În limba latină, sufixul în chestiune era foarte productiv[4] şi se ataşa unor baze derivative verbale, formând substantive feminine, cum sunt, de pildă, *solutio* de la *solvere*; *additio* de la *addere*; *consolidatio* de la *consolido*, *obligatio* de la *obligo* etc., iar, apoi, putem repera urme ale acestei întrebuinţări în limbile romanice, unde substantivele de acest tip fie au fost moştenite (v. fr. *moustaison*

[3] **Strasbourg**. Avem de-a face cu una dintre cele mai detaliate glosări din dicţionar. Toponimul este prezentat la fel şi în dicţionarul lui Albert Szenci Molnár.

[4] Jean Daude precizează că „on a recensé plus de 4000 noms d'action en *-tio* au cours de la latinité: c'est la classe des dérivés qui comporte les plus gros effectifs" (Daude 2002: 226). Dana Dinu observă, la rându-i, că „the derivates in *-tiō*/*-siō* are called *nomina actionis* and are the most numerous, with over 4000 lexemes" (Dinu 2010: 126).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

'perioada mustului', fr. *cloison* 'loc închis, împrejmuit', fr. *creveison* 'crăpătură, fantă'[5]; it. *stagióne* 'anotimp'), fie reprezintă împrumuturi savante ulterioare (fr. *formation* 'formare, formație, formațiune, echipă', fr. *attention* 'atenție'; it. *stazióne* 'stație'), însă cu o predominanță certă a acestui din urmă mijloc extern de îmbogățire a vocabularului.

2.2. Sufixul latinesc abstract *-tio* şi reflexele sale ulterioare au intrat încă din veacul al XIX-lea în atenția scriitorilor ori a lingviştilor români, fiind discutat dintr-o dublă perspectivă: pe de o parte, ca un sufix transmis pe cale directă, iar, pe de altă parte, ca un sufix intrat prin împrumut lexical latino-romanic. Aceşti învățați s-au referit mai ales la pătrunderea şi la adaptarea sufixului de sorginte neologică la firea limbii române, la concurența dintre variantele afixale, precum şi la specializarea semantică a acestora[6].

2.2.1. De pildă, în al său *Dicționar grotesc* (1869)[7], Vasile Alecsandri constată abandonarea sufixului moştenit *-ciune* şi inactualitatea sa în limba vremii, susținând că, după moartea lui, acesta „va fi împăiat şi păstrat în cabinetul istoriei naturale, ca un specimen de pedantomania cea mai turbată" (Alecsandri 1994: 9). Poetul remarcă şi stranietatea sufixului *-țiune* în limba română, considerând că „această terminare s-a furişat pe nesimțite în convorbirea română şi a năvălit mai cu seamă în ziaristică şi în elocuența parlamentară. Ea dă graiului o întonare țiuitoare, care produce în urechi o gâdilire nesuferită; prin urmare, îi este cu neputință a găsi calea inimei" (Alecsandri 1994: 9). În viziunea scriitorului, atipic rămâne şi sufixul *-țione*, care este „altă terminare ambițioasă, dar timidă încă" (Alecsandri 1994: 10). Bardul de la Mirceşti susține că românul preferă acestora „alte terminări care îi sună bine la auz; aşa mai lesne se împacă el cu *admitere* decât cu *admisiune*, mai voios cu *proclamare* decât cu *proclamațiune*, mai mulțămit cu *contribuire* decât cu *contribuțiune* etc. etc." (Alecsandri 1994: 10).

2.2.2. Descriind tendințele ivite în limba română din prima jumătate a secolului al XX-lea, Iorgu Iordan constată diminuarea întrebuințării sufixului *-iune* în detrimentul lui *-ie*, cauza trebuind „căutată în natura noțiunilor pe care le exprimă aceste cuvinte: nefiind accesibile oricui, ele rămân apanajul unui număr retrâns de oameni, care le păstrează sub aspectul lor originar. Dar, în momentul când vor intra în vorbirea păturilor mai largi, rezistența lor va slăbi şi, poate, va înceta cu totul, măcar în unele cazuri" (Iordan 1943: 185).

2.2.3. La mai bine de un secol distanță după studiul lui Alecsandri (1869), Alexandru Niculescu reia problematica sufixelor *-ție* şi *-țiune*, observând că, în limba română, ne aflăm în prezența, unor sufixe ce interferează şi care pot fi reperate în structura unor împrumuturi latino-romanice, pătrunse în diferite etape

[5] Pentru evoluția sufixului latinesc *-tio*, *-tionis* în franceză, a se consulta TRL (2013: 67).

[6] Discuții succinte asupra unor atitudini estetizante în normarea limbii române şi asupra concurenței dintre sufixele româneşti în chestiune se întâlnesc şi la Zafiu (2007: 470).

[7] Republicat ulterior în volumul *Proză* (1876). În studiul de față, vom cita dintr-o ediție recentă a acestuia (1994).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

ale modernizării vocabularului românesc, ceea ce sugerează că „latinitatea se opune, în spaţiul culturii româneşti, romanităţii" (Niculescu 1978: 122).

2.2.4. Într-un amplu articol, publicat la finele veacului trecut, Ion Oprea reia discuţiile privitoare la adaptarea substantivelor feminine imparisilabice terminate în -(*t*)*io*, -(*t*)*ionis* în limba română, considerând că o analiză atentă a sufixului în chestiune ar putea explica oscilaţiile şi specializarea sa de-a lungul veacurilor (Oprea 1992–1993: 81–131). În viziunea acestuia, rolul cel mai important în constituirea acestei clase de cuvinte îi revine mişcării latiniste, „care a creat, de altfel, grila latină în acceptarea şi adaptarea împrumuturilor neologice" (Oprea 1992–1993: 129)[8].

Ulterior, lingvistul ieşean revine asupra subiectului, întărind ideea că „adaptarea de tipul -(*ţ*)*ie* îşi găseşte explicaţia în transformarea sufixului latinesc -(*tio*), pe baza modelului oferit de terminaţia unor vechi cuvinte româneşti. În mod similar, -(*ţ*)*iune* nu este decât transformarea analogică a latinescului -(*t*)*ione* (terminaţia de ablativ a substantivelor în -(*t*)*io*), după -*ciune*, existent la cuvintele româneşti moştenite din latină. În acelaşi timp, trebuie admis că substantivele care au în limba română sufixul -(*ţ*)*ie*/-(*ţ*)*iune* au etimologii multiple" (Oprea 1993: 2).

2.2.5. De asemenea, într-un articol apărut cu un deceniu în urmă (2008), Gabriela Pană-Dindelegan abandonează perspectiva etimologică asupra acestui sufix, propunându-şi să examineze concurenţa recentă dintre sufixele -*(ţ)iune* şi -(*ţ*)*ie* şi dinamica acesteia, având ca punct de plecare ediţiile DOOM$^{1/2}$-ului.

Concluzia la care ajunge este că „fenomenul nu este încheiat nici în momentul actual de limbă" şi că „regularitatea şi persistenţa de manifestare a concurenţei, precum şi modul extrem de divers şi de nuanţat de «fructificare» (în interiorul limbii române) a acestei variaţii par a spune că nici nu se întrevăd şanse imediate pentru abandonarea definitivă a acestei posibilităţi suplimentare de variaţie de care dispune limba" (Pană Dindelegan 2008: 499).

2.2.6. Reflexele sufixelor -*tio*, -*tionis* în limba română (-*aţie*/-*aţiune*, -*iţie*/-*iţiune*, -*ţie*/-*ţiune*, -*ie*/-*iune*/ -*ăciune*/-*âciune*, -*ciune*, *iciune*, -*iune* + alte variante afixale) sunt avute în vedere, de altfel, şi în paginile recentului volum al FCLR (412–431, 454–465)[9], fiind cvasicomplet descrise, dintr-o dublă perspectivă, şi anume a împrumutului afixal latino-romanic, respectiv a moştenirii latineşti. În urma descrierii detaliate, autorii constată că, „în limba contemporană, formaţiile cu -*aţie*, -*iune* au un uz mai restrâns ca termeni de specialitate mai ales în domeniul juridic sau tehnic şi cedează locul celor cu -*aţie*, -(*i*)*ţie*, -*ie* în toate celelalte situaţii: în limbajul uzual, în creaţiile literare, ştiinţifice etc." (FCLR: 430). De asemenea, „procedeul derivării cu -*ciune* continuă să fie productiv în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea" (FCLR: 465), însă numărul

[8] Vezi şi Oprea (1986–1987: 75).

[9] Pentru o descriere de ansamblu asupra acestui sufix şi pentru unele tendinţe în folosirea sa în româna actuală, a se vedea şi Pitiriciu (2013: 177–187).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

acestor derivate este într-o scădere semnificativă, caracterizând, în zilele noastre, aproape exclusiv limba vorbită.

3. UNITATE ŞI DIVERSITATE ÎN ECHIVALAREA LEXICALĂ

Demersul investigativ pe care îl vom aplica, în studiul nostru, este unul de tip analitic, fiind profitabil mai ales în perspectivă lexicală, căci poate fi investigată în detaliu derivarea în limba română veche, urmărindu-se modul în care s-au format noi unități lexicale cu material faptic (baze derivative + sufixe), în principal, autohton (românesc). Spre deosebire de contribuțiile anterioare la cunoaşterea acestui sufix, vom proceda diferit, în sensul că, de astă dată, nu interesează adaptarea şi integrarea sufixului latinesc în/la limba română, ci ne vom axa asupra modului în care autorul găseşte soluții de redare a derivatelor abstracte latineşti *-tio*, *-tionis* în limba română.

3.1. În vederea circumscrierii cât mai apropriate a echivalării derivatelor amintite, am excerptat un număr însemnat de unități lexicale ce conțin aceste sufixe în coloanele dicționarului redactat de către Teodor Corbea, alcătuind un inventar lexical care să permită o interpretare obiectivă.

3.2. Nu am inclus în inventarul nostru substantivele abstracte latineşti derivate cu sufixe apropiate formal ori cu valori asemănătoare sau care reprezintă variante afixale ale sufixelor descrise[10]: ***connexio, g.f.*** *legare împreună, împreunare*; ***emersio, g.f.*** *descovârşire*; ***flexio, g.f.*** *strâmbare, plecare*; ***ingressio, g.f.*** *meargere înlăuntru, întrare*; ***messio, g.f.*** *secerare*; ***obsidio,-onis, g.f.*** *descălecare, poporare* [sic!].

3.3. În ceea ce priveşte afixele pentru care a optat adesea Teodor Corbea pentru a tălmăci sufixele latineşti, precizăm faptul că, de departe, cel mai frecvent este *-re*, care fie poate fi reperat în structura unor infinitive lungi (în *-are/-iare*, *-ere /-eare*, *-ire/-âre*)[11], fie se ataşează unor unități lexicale de origini diverse (latinească, slavă, maghiară etc.): ***abjectio,-onis, g.f.*** *lăpădare, aruncare*; ***cunctatio, g.f.*** *zăbovire, întârzâiare*; ***apparitio, g.f.*** *vedeare, păreare*; ***basiatio, g.f.*** *sărutare, pupare*; ***compunctio, g.f.*** *împungere, întrămurare*; ***admotio, g.f.*** *adaogere, aducere, punere lângă ceva*; ***confirmatio, g.f.*** *întărire, mărturisire*; ***aversatio, g.f.*** *urâre, oțărâre*.

Conform lui Ion Coteanu, prin acest sufix, se desemnează „rezultatul acțiunii şi chiar obiectul considerat că rezultă din acțiune” (Coteanu 2007: 35), având un rol esențial în perioada veche a limbii.

[10] În aces sens, vezi şi Dinu (2010: 125).

[11] Marinuşa Constantin observă, la rându-i, că, în limba veche, avem a face cu o clasă generoasă de substantive care s-au format cu ajutorul sufixului *-re* (Constantin 2017: 199).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

3.3.1. Autorii FCLRV, susţin că, dat fiind că, în veacul al XVI-lea, derivatele în *-re* sunt substantive, iar nu infinitive lungi, ar trebui tratate „la sufixe, şi nu la schimbarea valorii gramaticale” (FCLRV: 167).

Aceştia constată că „substantivele în *-re*, chiar şi în formaţii moştenite, sunt analizate de obicei ca provenind de la infinitivul scurt al verbelor, de unde rezultă formele *-are*[12], *-ere*, *-ire*, *-âre*. Acest model de derivare constituie un sistem deschis, în sensul că, în principiu, orice verb poate avea un derivat în *-re*” (FCLRV: 168), aspect confirmat şi de numărul important de astfel de unităţi lexicale din dicţionarul corbean.

3.3.2. Sufixul *-re* este urmat la distanţă de alte sufixe abstracte, cu semnificaţie asemănătoare (sinonimie sufixală totală sau parţială), precum: -(*ăr*)*ie*, *-inţă*(*-ânţă*), *-ciune*(*-ăciune*, *-âciune*, *-eciune*, *-iciune*), *-ură*(*-ătură*, *-âtură*, *-itură*), *-ime*, *-mânt*, *eală*(*-ială*, *-ală*): ***catillatio, g.f.*** *lingătorie*; ***ditio, g.f.*** *biruinţă, ţânut*; ***abundatio,-onis, g.f.*** *potopire, când iase apa afară de ţărmure, prisosânţă*; ***abominatio, g.f.*** *urâciune, netrebnicie*; ***mortalitas, g.f.*** *muriciune*; ***inspectatio, g.f.*** *privitură*; ***articulatio, g.f.*** *mădulărime*; ***dispensatio, g.f.*** *şifărie, şifăritură*; ***fœneratio, g.f.*** *cămătărie*; ***latrocinatio, g.f.*** *lotrime, hoţime*; ***obtestatio, g.f.*** *cerământ mare sau rugământ, rugare cu căderea şi plecăciune*; ***orbatio, g.f.*** *jăfuire, sărăcie*; ***ordinatio, g.f.*** *rânduire, orânduială*; ***pactio, g.f.*** *prindere, rămas, tocmeală*; ***ostentatio, g.f.*** *arătătură, trufăşie, mărie*.

3.3.3. Există şi unele cazuri sporadice în care Teodor Corbea nu echivalează abstractele în *-tio* prin derivatele anterior relevate, ci prin alţi termeni derivaţi sau nu: ***obventio, g.f.*** *venit, plată*; ***oratio, g.f.*** *vorbă plină, voroavă lungă gătită*; ***item****: rugăciune*; ***actio,-onis, g.f.*** *facere, faptă*; ***agricolatio, g.f.*** *muncă de câmp*; ***funatio, g.f.*** *cinste, boierie*; ***pactio, g.f.*** *prindere, rămas, tocmeală*; ***parentatio, g.f.*** *pomenire după moartea părinţilor, jârtvă*; ***portio,-onis, g.f.*** *parte, bucată, ştiuc*.

3.3.4. Dacă la alţi autori din epocă variaţia sufixală nu pare a fi considerabilă, la Corbea aceasta are o importanţă covârşitoare, putând fi reperată în fiecare filă de dicţionar şi justificându-se prin specificitatea lucrării elaborate. Astfel, învăţatul ardelean se vădeşte a fi unul dintre primii noştri făuritori de cuvinte, care însă nu le creează la întâmplare, ci se sprijină pe sistemul derivaţional al limbii, având un simţ al limbii fără egal în epoca sa.

3.4. În perspectivă semantică, se remarcă faptul că explicarea semnificaţiei termenilor latineşti nu se face decât rareori descriptiv, dicţionarul conţinând, în schimb, un număr important de unităţi lexicale sinonimice româneşti. Prezenţa sporită a acestora în partea cu tălmăcire românească se explică prin trebuinţa de a reda într-o manieră potrivită înţelesul cuvintelor latineşti, mai ales că multe dintre acestea sunt abstracte şi deci mai dificil de înţeles.

3.4.1. Astfel, pe baza exemplelor inventariate, am putut constata că Teodor Corbea a ales mai multe căi de echivalare lexico-semantică a substantivelor latineşti

[12] Aceste prime două sufixe cunosc şi variantele afixale -eare (**apparitio, g.f.** vedeare, păreare) şi -iare (**pervigilatio, g.f.** preveghiiare de toată noaptea).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

în chestiune, cea mai la îndemână fiind tâlcuirea termenului latinesc printr-un singur derivat românesc, procedeu care nu este totuşi dominant în coloanele dicţionarului: ***agnitio, g.f.*** *cunoaştere*; ***altercatio, g.f.*** *îndărătnicire*; ***damnatio, g.f.*** *osândire*; ***donatio, g.f****. dăruire*; ***dubitatio, g.f.*** *îndoire*; ***expectatio, g.f.*** *aşteptare*; ***oblectatio, g.f****. veselie*.

3.4.2. Nu sunt rare însă nici situaţiile în care tălmăcitorul braşovean face apel la redarea semnificaţiilor abstractelor latineşti prin mai multe tipuri de serii sinonimice[13] omogene (cu acelaşi tip de afix): ***adentio, g.f.*** *luare, cumpărare*; ***adulatio, g.f.*** *linguşire, amăgire*; ***basiatio, g.f.*** *sărutare, pupare*; ***abrogatio,-onis*** *spargere*[14]*, fărâmare, şteargere*; ***anhelatio, g.f.*** *duhluire, gâfâire, suflare*; ***amplificatio, g.f.*** *înmulţime, lărgime*; ***latrocinatio, g.f.*** *lotrime, hoţime*; ***ludificatio, g.f****. jucătură, viclenitură*; ***murmuratio, g.f.*** *mormăire, vâjâire, murguire*; ***vectatio, g.f.*** *ducătură, cărătură, purtătură sau prin serii sinonimice eterogene (cu afixe total diferite) sau parţial eterogene (unul sau două sufixe diferite în serie):* ***cautio, g.f.*** *izbăvire, păţire, înţelepţie*; ***communicatio, g.f.*** *împreunare, părtăşie*; ***fabricatio, g.f.*** *bardăşie, făurărie, lucrare*; ***frequentatio, g.f.*** *desime, pururetecie*; ***inscitio, g.f.*** *neştire, zeludăcie, budulăcie*; ***negotiatio, g.f.*** *muncire, neguţătorie*; ***ostentatio, g.f.*** *arătătură, trufăşie, mărie*; ***piscatio, g.f.*** *păscuire, păscărie* etc.

3.4.3. Inventarul realizat ne-a arătat faptul că numărul constituenţilor din seria sinonimică este variabil, ajungând, uneori, la un număr de trei: ***constructio, g.f.*** *clădire, zidire, rânduire dempreună*; ***correctio, g.f.*** *mustrare, posloduire, îmbunare*; ***correptio, g.f.*** *înfruntare, mustrare, scurtare*; ***informatio, g.f.*** *învăţare, chivernisire, formăluire*; ***stimulatio, g.f.*** *strămurare, îmboldire, silire* sau chiar patru: ***assignatio, g.f.*** *ticnire, usebire, alsivire, însămnare*; ***compositio, g.f.*** *dempreună căpătare, împreunare, scornire, dempreună alcătuire*; ***contentio, g.f.*** *pohtire foarte, peste samă certare, împotrivnicire, price*; ***copulatio, g.f.*** *împreunare, închieiare, încununare, luare*; ***denunciatio, g.f.*** *porâncire, vestire, spunere mai înainte, facere în ştire*; ***dissipatio, g.f.*** *împrăştiiare, pustiire, aruncare, răsâpire*; ***munitio, g.f.*** *întărire, îngrădire înlăuntru, băştire, facere de palangă*; ***peragratio, g.f.*** *umblare, prebegire, buşluire, răzluşire*.

3.4.4. Bogăţia sinonimică se explică atât prin efortul de echivalare apropriată a termenilor latineşti, cât şi prin valorizarea bazelor derivative de origini diverse, mult mai numeroase în limba română decât în alte limbi. De altfel, una dintre trăsăturile vechiului scris românesc este prezenţa a numeroase sinonime în filele textelor, în special în cele religioase, însă nu exclusiv[15].

[13] Pentru unele aspecte privitoare la accepţiunile sinonimiei şi la tipologia acesteia, a se consulta Forăscu (2007).

[14] În studiul nostru, am considerat precum autorii FCLRV că, în ceea ce priveşte sufixul infinitivului lung, avem de-a face cu un sufix lexical, iar nu cu unul gramatical *-re* (FCLRV: 166–167).

[15] Analizând lexicul *Paliei de la Orăştie*, Florica Dimitrescu observă că „numărul, uneori prea ridicat, al termenilor sinonimi poate constitui un indiciu al grijii traducătorilor pentru precizie sau pentru atingerea unor nuanţe, a frământărilor lor pentru a găsi cuvântul cel mai adecvat, poate şi cel

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

3.4.5. Când, în lista de cuvinte latineşti, se află doi sau trei termeni sinonimi cu bază derivativă identică, Teodor Corbea nu oferă de fiecare dată un sinonim, ci doar precizează idem, semnalând, astfel, relaţia de echivalenţă a sensului (în general, una aproximativă), însă e destul de dificil de urmărit cu exactitate gradul de sinonimie (Forăscu 2007: 129), în afara contextualizării: ***incubatus,-us, g.m.*** *şedeare pă oao, clocire,* ***incubitio, g.f.*** idem; ***irritamen, g.n.*** *întărâtare, aţâţare,* ***irritamentum, g.n.*** idem, ***irritatio, g.f.*** idem; ***levamen, g.n.*** *uşurare, lesnire,* ***levamentum*** idem, ***levatio, g.f. idem***; ***notio, g.f.*** *cunoştinţă,* ***notitia, g.f.*** idem, ***notitites,-ei, g.f.*** idem; ***tentamen, g.n.*** *ispită, probă, ispitire*; ***tentamentum, g.n. idem, tentatio, g.f.*** idem.

3.4.6. În unele cazuri de sinonimie a unor termeni latineşti precum cei asupra cărora ne aplecăm, Corbea nu-i glosează cu acelaşi termen, ci încearcă să-şi nuanţeze echivalările de dicţionar, prin intermediul sufixului, păstrând aceeaşi bază derivativă românească (avem, de fapt, nu numai o sinonimie a unităţilor lexicale, ci şi o sinonimie afixală): ***odoratio, g.f.*** *mirosâre* şi ***odoratus, -us, g.m.*** *miroseală*; ***ampliatio, g.f.*** *înmulţire, lărgire* şi ***amplificatio, g.f.*** *înmulţime, lărgime.* Sunt însă şi situaţii în care întrebuinţează acelaşi termen: ***locutio, g.f****. grăire* şi ***loquutio, g.f.*** *grăire*.

3.4.7. Alteori, termenii latineşti sinonimi figurează împreună la intrarea de dicţionar, fiind coordonaţi prin conjuncţia copulativă latinească ***et***: ***excalefactio, -onis et excalfactio, g.f.*** *încălzâre*; ***gannitus, g.m. et gannitio, g.f.*** *cătăire de vulpe, ţâcnire, lătra[re]*.

3.4.8. De asemenea, în anumite situaţii, Corbea include în lista de cuvinte latineşti sinonime pe care le echivalează diferit în limba română. Astfel, se vădeşte efortul său de a oferi cea mai bună soluţie de echivalare, ţinând cont de sufixul ataşat: de exemplu, pe de o parte, avem ***negantia, g.f.*** *tăgăduinţă*, iar, pe de altă parte, ***negatio, g.f.*** *tăgăduire*.

3.4.9. În unele cazuri (rare), echivalarea lipseşte, ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că Teodor Corbea fie nu cunoştea termenul, fie nu a reuşit să găsească un corespondent pentru acesta în limba română: ***erructatio, g.f.*** (în DL-R, avem ***eructatio, -onis*** *f. revărsare*; *vomitare APUL.*; în DLU, Bŏfŏges, Bŏffentes ‘erupţie, râgâială’); ***exercitio, g.f.*** (în DILF, ***exercitio, -onis*** *f. (exerceo) exercice*; *exploitation d’une affaire, frètement*; în DLU, avem *Gyarkolas*, *Forgolodas*); ***exundatio, g.f.*** (în DL-R, avem ***exundatio, -onis*** *f. revărsare, inundaţie*; în DLU, este tălmăcit prin *Kiaradas*); ***modulatio, g.f.*** (în DLU, termenul este tradus prin

mai expresiv, şi care să aibă o putere de circulaţie mai largă” (Dimitrescu 1995: 37). De asemenea, Maria Stanciu Istrate constată că „la nivelul limbii literare, intrarea în vocabular a mai multor cuvinte cu un sens asemănător a reprezentat fie o consecinţă a traducerilor multiple, depinzând, printre altele, de cunoştinţele lingvistice ale scribilor, fie o acţiune deliberată a traducătorilor, care puteau opta pentru echivalarea variată a aceluiaşi termen din considerente de ordin stilistic. [...] Sinonimia a constituit chiar o modalitate de glosare internă a termenilor consideraţi mai puţin cunoscuţi” (Stanciu Istrate 2017: 268).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

Enekles); ***plicatio, plicatura, g.f.*** idem (în DLU, avem *Rantzolas*, *Takaras*); ***pugilatio*** (în DILF, are sensul 'pugilat'; în DLU, este echivalat prin *Baynoko ʃkodas*).

3.4.10. Ca o caracteristică a glosării în dicționar a acestor substantive abstracte latineşti, trebuie amintită absența aproape generală a precizării desinenței de genitiv (*-onis*): ***consortio,-onis*** *însoțire,* ***adsignatio,-onis, g.f.*** *însămnare, usebire*. Alteori, lipseşte informația privitoare la gen, autorul considerând că acesta este evident: ***abdicatio*** *aruncare, tăgăduire, lăpădare*.

3.4.11. Am putut constata că aceleiaşi baze derivative i se pot adăuga sufixe diferite, ceea ce ilustrează semnificațiile apropiate ale afixelor abstracte, adesea dificil de diferențiat unele de altele: ***ægrotatio, g.f.*** *bolnăvire, bolnăvitură*; ***aratio, g.f.*** *arare, arătură, arăciune*; ***cognitio, g.f.*** *cunoaştere, cunoştiință*; ***conduplicatio, g.f.*** *îndoire, îndoiciune*; ***delectatio, g.f.*** *veselire, veseliciune*; ***dominatio, g.f.*** *domnire, domnitură, domniia*; ***execratio, g.f.*** *blăstămare, blăstăm, urâre*; ***fricatio, g.f.*** *frecare, frecătură*; ***locupletatio, g.f.*** *îmbogățâre, îmbogățâtură*; ***notatio, g.f.*** *însămnare în sus, însămnătură*; ***nummatio, g.f.*** *bănet, bănime etc.*; ***obtenebratio, g.f.*** *întunecare, întunecăciune*; ***unio, -onis, g.f.*** *unire, uniciune*.

3.5. În măsura posibilității, cărturarul ardelean evită parafrazarea în cazul acestor derivate, considerând că destinatarii acestei lucrări lexicografice reuşesc să înțeleagă semnificația sau semnificațiile abstractelor, însă există şi situații în care aceasta este prezentă: ***abanatio, g.f.*** *mazâlie (urgisire) de un an*; ***abortio, -onis*** *înaintea vremii născut viețuitori, piiardere de copil*; ***accubatio, g.f.*** *lângă dâns sau cineva şedeare, culcare*; ***accumulatio*** *în grămadă sau întruna adunare*; ***advocatio, g.f.*** *lângă cineva în judecată prindere*; ***positio, g.f.*** *punere, iară la gramatici iaste când după o vocalisă doao consone să urmează şi apoi să zice* ***positio***.

3.6. De asemenea, sunt prezente subordonate atributive sau circumstanțiale care au rolul de a facilita înțelegerea: ***abundatio,-onis, g.f.*** *potopire, când iase apa afară de țărmure, prisosânță*; ***captatio, g.f.*** *apucare, îndesare, când să îndeasă ca să apuce*; ***compellatio, g.f.*** *grăire ca când ar strâga pă cineva*; *iarăş: pârâre*; ***conditio, g.f.*** *stat, când are omul la cineva împrilej au bun au rău, sau în cinste sau în necinste*; *iarăş: mirosâre de bucate, când mirosă bine pentru deresuri*; ***conventio, g.f.*** *tocmire, când să tocmeaşte unul cu altul, tocmală*; ***gradatio, g.f.*** *mod al grăirei când în care grai să svârşaşte vorba, iarăş într-acelaş înceape cea următoare şi aşa tot mai sus să suie voroava*.

3.7. Tot explicații suplimentare oferă Corbea când face apel la apozemul adverbial *adecă* (însă destul de rar), prin intermediul căruia reformulează echivalarea precedentă: ***decoloratio, g.f****. făr-de-fățărie, adecă fără de față*; ***denudatio, g.f.*** *despoiare, adecă în piialea goală*; ***effectio, g.f.*** *facere, muncire (adecă lucrare)*; ***pudicitia, g.f.*** *feciurie, curăție, ruşine (adecă stideală*).

3.8. Privitor la derivatelele latineşti în *-tio*, *-tionis*, e interesant faptul că Teodor Corbea nu încearcă niciodată să le împrumute, adaptând sufixul la limba română, chiar dacă în lexicon sunt prezente, în număr limitat (doar câteva ocurențe: *declamație*, *declinație*, *orație*), la alte intrări de dicționar, semn că, în limbă, erau

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

prezente câteva dintre acestea[16]: ***dativus, -a,-um*** *o cădeare a declinaţiilor, dătători*; ***declamatio, g.f.*** *orăluire, zâcere de oraţii*; ***declamatorie*** *în chip de oraţie*; ***declamatorius, -a-um*** *de declămăluit*; *această declămăluire iaste când zice cineva un lucru frumos în chip de oraţie întru auderea tururor*; ***gestus, -us, g.m***. *ghieştăluire, când face oratorul cu mâna şi arată multe lucruri întru oraţiia sau declamaţiia sa, purtarea*; ***œconomia, g.f.*** *purtare de grijă de casă*; *iarăş: buna rânduire a voroavei, a oraţiei*; ***pedarius, g.m.*** *judecători de svat, svătean, care n-au zis sentenţie, ci a altuia o au mărturisit bună a fi*; ***triptoton, g.n.*** *cuvânt numai cu trei casusuri în declinaţiile grammaticei*; ***prosa, g.f.*** *vorbă curgătoare, oraţie scrisă fără de vearşuri*; ***Rostra, g.m.pl.*** *loc înalt au fost în Roma în chipul botului corăbiei, de unde s-au spus nărodului oraţie*.

3.8.1. „Evitarea” voită a derivatelor de felul celor din paragraful anterior (**§**. **3.8.**) se poate explica prin faptul că învăţatul ardelean trebuie să fi fost precaut în adoptarea împrumuturilor, prioritizând termenii comuni, mai cunoscuţi, şi, prin urmare, mai uşor de înţeles.

Această constantă de redactare a dicţionarului se vădeşte în filele întregului dicţionar, autorul preferând parafraza sau echivalarea prin sintagme, în situaţiile în care nu poate cuprinde înţelesul cuvintelor latineşti: ***conditio, g.f.*** *stat, când are omul la cineva împrilej au bun au rău, sau în cinste sau în necinste*; *iarăş: mirosâre de bucate, când mirosă bine pentru deresuri*; ***conquisitio, g.f.*** *împreună căutare, cercetare, cercetare cu nevoinţă, cu deadinţala*; ***cretio, g.f.*** *frumos ospăţ în vreamea dobândirei de moşie sau de ocină*; ***interlucatio, g.f***. *dezcrăngirea, tăiarea jos a întunecoasei păduri pentru pricina luminărei*.

3.8.2. De o asemenea atitudine reticentă dă dovadă Teodor Corbea şi când tălmăceşte alte cuvinte latineşti pe care le echivalează prin calchierea parţială a unui cuvânt latinesc în *-tio*, *-tionis*, adăugând sufixul moştenit *-(ă)ciune*: ***probrum, g.n.*** *curvie*; *iarăş: sudalmă, defăimăciune, ocară* (lat. *diffamatio*, *-onis*), care ar putea fi considerat însă şi un cuvânt creat pe tărâm românesc; ***formatio, g.f.*** *formăluire*.

3.9. În filele dicţionarului poate fi remarcată şi constituirea unor sintagme nominale, create cu scopul de a face mai accesibilă semnificaţia unor abstracte: ***abanatio, g.f.*** *mazâlie (urgisire) de un an*; ***accumulatio*** *în grămadă sau întruna adunare*; ***adæratio, g.f.*** *spre bani biciuluire*; ***circumpotatio, g.f.*** *băutură pă rând după rând, întoarcere de păhar*; ***affabulatio, g.f.*** *puţântică învăţătură băsnească*.

3.9.1. Majoritatea grupurilor nominale din această categorie au ca centru un substantiv abstract (în general, nearticulat) din categoria celor investigate în studiul de faţă, uneori, putând fi urmărite „disponibilităţile sale de combinare” (GALR II 2008: 74): ***afflictio, g.f.*** *amărăcioasă scârbă*; ***amatio, g.f.*** *iubire scârnavă,*

[16] C. Poghirc consideră că prezenţa sufixului (*-ţie*) în coloanele dicţionarului elaborat de către Corbea exclude o influenţă rusească şi că modelul acesta derivativ ar trebui căutat în altă parte (Poghirc 1968: 214).

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

dragoste; ***apricatio, g.f.*** *şedeare, umblare în lovirea (bătaia) razelor*; ***machinatio, g.f.*** *înțeleaptă gândire, găsâre meşteşugealnică, nevoință vicleană*.

3.9.2. Constituenții grupului nominal „variază parțial în raport cu proprietățile sintactice şi selecționale (de compatibilitate semantică) ale centrului substantival (s.n. substantivul abstract)" (GALR II: 74) şi pot fi atât antepuşi: ***accumulatio*** *în grămadă sau întruna adunare*; ***conspiratio, g.f.*** *împreună jurare, cât şi postpuşi:* ***destinatio, g.f.*** *istovire mai dinainte, aşezare mai dinainte*; ***consurrectio, g.f.*** *sculare împreună,* chiar şi atunci când este vorba despre acelaşi adjunct în aceeaşi glosare a termenilor: ***editio, g.f.*** *afară slobozire, dare afară dempreună*.

3.10. Există şi unele situații în care Teodor Corbea adaugă noi termeni latineşti la lista întocmită de către Albert Szenci Molnár, printre care se numără şi unele abstracte pe care le investigăm în studiul nostru: ***infestatio, g.f.*** *întăr[â]tare, îmboldire*; ***inscitio, g.f.*** *neştire, zeludăcie, budulăcie*.

3.11. Echivalările corbiene confirmă că româna este o limbă derivativă prin excelență, deschisă spre variație sufixală, caracterizându-se, în acelaşi timp, şi printr-o dinamică a bazelor derivative, a căror prezență se explică prin influențele multiple pe care le-a cunoscut de-a lungul veacurilor.

3.11.1. În dicționar, această specificitate s-ar putea justifica şi prin nevoia de precizare sau prin necesitatea de a reda cât mai bine semnificația cuvintelor, cu scopul implicit de a înțelege cât mai bine sensul cuvintelor latineşti ce circulau în Europa, la finele Evului Mediu occidental.

3.11.2. Tălmăcirea abstractelor latineşti s-a realizat în cel mai fericit chip, datorită ştiinței eruditului transilvan de a oferi cele mai bune soluții de echivalare. Alegerea şi *potrivirea* sinonimelor româneşti s-a făcut cu o deosebită înțelepție de către Corbea, care valorizează nu numai cuvintele cu o largă arie de circulație, ci şi pe cele care erau răspândite prin diferitele colțuri ale meleagurilor româneşti de dincoace şi de dincolo de munți.

4. CONCLUZII INVESTIGATIVE

În paginile acestei cuprinzătoare lucrări lexicografice, am putut remarca nu numai diversitatea modalităților de redare în limba română a sufixului abstract latinesc *-tio*, *-tionis*, ci şi cunoaşterea limbii române ori largul orizont cultural al cărturarului ardelean. Prin demersul nostru investigativ, am relevat, pe lângă identificarea procedeelor de echivalare corbiene, şi dinamica sufixală şi, implicit, lexicală, din epoca veche, mult mai intensă şi mult mai oscilantă decât în perioada actuală.

Meritele acestei lucrări lexicografice sunt fără îndoială de netăgăduit, dicționarul rămânând peste veacuri atât o mărturie a stării limbii de demult, cât şi o învederare a eforturilor cărturarilor români de a se apropia cu paşi timizi, dar siguri, de cultura occidentală.

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

SIGLE

DILF: Félix Gaffiot, *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris, Éditions Hachette, 1964.
DL–R: G. Guţu, *Dicţionar român-latin*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
DLU: Szenci Molnár, Albert, *Dictionarium latinoungaricum opus novum et hactenus nusquam editum*; *Item vice versa: dictionarium ungaricolatinum, in quo praeter dictionum ungaricum interpretationem latinam,* Noribergae, Procurante Elia Hvterro Germano, 1604 (ediţie anastatică: Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990).
DLVI: Corbea, Teodor, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*. Ediţie de Alin-Mihai Gherman. Vol. I, *Studiu introductiv, note şi text*. Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.
DOOM[1]: Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1982.
DOOM[2]: Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2010.
DVL: *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române*. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.
FCLR: Marina Rădulescu-Sala (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul al IV-lea, *Sufixele. Derivarea nominală şi adverbială.* Partea I. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015.
FCLRV: Magdalena Popescu-Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.
GALR: Valeria Guţu-Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*. Volumul I. *Cuvântul* – Volumul II. *Enunţul*. Tiraj nou, revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.
IR: Virgil Cândea, Constantin Rezachevici, Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria românilor*. Vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european* (*1601–1711*/*1716*), ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2012.
IT: Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*. Vol. II, *De la 1541 până la 1711*, ediţia a 2-a. Cluj-Napoca, Academia Română & Centrul de Studii Transilvane, 2008.
LCLV: Grigore Maior, *Institutiones linguae Valachicae – Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*. Ediţie de Alin-Mihai Gherman, vol. I–II, Alba Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, 2001.
LM: *Il „Lexicon Marsilianum", dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*. Ediţie de Carlo Tagliavini, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1930.
TRL: Jean Bouffartigue, Anne-Marie Delrieu, *Trésors des racines latines*, Le français retrouvé, Paris, Éditions Belin, 2013.

BIBLIOGRAFIE

Alecsandri, Vasile, 1994, „Dicţionar grotesc", în vol. *Dridri* (*Proză*, II). Ediţie îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, „Biblioteca pentru toţi", 5, Bucureşti, Editura Minerva, p. 5–20.
Chivu, Gh., 2000, *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, „Limba română", 2, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Chivu, Gh., 2017, „Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârşitul veacului al XVII-lea", în Dragomirescu, Adina, Alexandru Nicolae, Camelia Stan, Rodica Zafiu (ed.), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 103–107.
Constantin, Marinuşa, 2017, *Creativitate lexicală în limba română veche*, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române.
Coteanu, Ion, 2007, *Formarea cuvintelor în limba română. Derivarea. Compunerea. Conversiunea*. Editat de Narcisa Forăscu şi Angela Bidu-Vrănceanu, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

Creţu, Gr., 1905, *Cel mai vechiu dicţionar latino-românesc de Todor Corbea* (*Manuscript de pe la 1700*), extras, Bucuresci, Tipografia Voinţa Naţională.
Daude, Jean, 2002, „Les substantifs abstraits de qualité", în Chantal Kircher-Durand (ed.), *Grammaire fondamentale du latin*. Tome IX. *Création lexicale: la formation des noms par dérivation suffixale*, Bibliothèque d'études classiques, 32, Louvain-Paris-Dudley, MA, p. 225–305.
Dimitrescu, Florica, 1995, *Dinamica lexicului românesc. Ieri şi azi*, Cluj-Napoca, Editurile Clusium & Logos.
Dinu, Dana, 2010, „Nominal derivation with suffixes in latin", *Studii şi cercetări de onomastică şi lexicologie*, 3, 1/2, p. 117–131.
Forăscu, Narcisa, 2007, *Sinonimia. Teorie şi practică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Gherman, A. M., 2010, *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.
Gherman, Alin Mihai, 2004, „Un umanist român puţin cunoscut", în vol. *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, p. 68-110.
Gherman, Mihai, 2000–2001, „Lexicografie şi gramatică în dicţionarul lui Teodor Corbea", *Dacoromania*, 5–6, p. 161–164.
Iordan, Iorgu, 1943, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice Alexandru A. Ţerek, Mîrzescu.
Niculescu, Alexandru, 1978, „Neologismele de tipul -(*ţ*)ie/-(*ţ*)*iune*", în vol. *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* Vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 116–122.
Oprea, Ioan, 1993, „Incertitudini şi inconsecvenţe în folosirea neologismelor. Problema originii şi statutului cuvintelor în -(*ţ*)*ie*/-(*ţ*)*iune*", *Limba română*, 3, 2(10), 1993, p. 63-70.
Oprea, Ioan, 1992-1993, „Istoria adaptării împrumuturilor româneşti care au corespondente latineşti în -(*t*)*io*, -(*t*)*ionis*", *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, 33, A, p. 81–131.
Oprea, Ioan, 1986–1987, „Fenomene caracteristice modernizării limbii române literare", *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, 31, A, p. 65–82.
Pană Dindelegan, Gabriela, 2008, „Concurenţa -(*ţ*)*iune*) ~ -(*ţ*)*ie*; stadiul actual al fenomenului", *Studii şi cercetări lingvistice*, 59, 2, p. 489–501.
Poghirc, C., 1968, „Problèmes actuels de l'étymologie roumaine", *Revue roumaine de linguistique*, 13, 3, p. 199–214.
Pitiriciu, Silvia, 2013, „Considérations sur les *ciunismes* en langue roumaine", *Studii şi cercetări de onomastică şi lexicologie*, 5, 1, p. 177–187.
Seche, Mircea, 1966, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*. Vol. I, *De la origini până la 1880*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Stanciu Istrate, Maria, [2017], „Concurenţa sinonimelor în epoca veche", în Stanciu Istrate, Maria, Daniela Răuţu (ed.), *Lucrările celui de-al şaselea Simpozion Internaţional de lingvistică (Bucureşti, 29–30 mai 2015)*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 266–279.
Zafiu, Rodica, 2007, „Criterii estetice în normarea limbii române", în Rodica Zafiu, Camelia Stan (coord.), *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană-Dindelegan, la aniversare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 467–473.

ÉQUIVALENCE ET VARIATION AFFIXALE EN ANCIEN ROUMAIN. LES CORRESPONDANTS ROUMAINS DU SUFFIXE LATIN *-TIO*, *-TIONIS*, DANS *DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE*

(Résumé)

Dans notre étude, nous nous proposons de suivre les modalités à travers lesquelles Teodor Corbea, érudit transylvain de la fin du XVIIe siècle et du début du XVIIIe siècle, valorise la dérivation et la richesse synonymique, dans les colonnes de son dictionnaire intitulé *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, afin de proposer des équivalents roumains au suffixe latin *-tio*, *-tionis*.

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)

L'analyse des faits de langue est faite de point de vue lexical. Cependant, l'auteur n'exclut pas d'autres voies interprétatives. À l'appui de son investigation, après avoir présenté les cadres historique et culturel de l'époque, l'auteur réalise un inventaire des dérivés contenant le suffixe concerné qu'il analyse en détail, afin de relever certaines particularités d'ordre structurel ou lexico-sémantique, illustrant en même temps, la richesse de la langue roumaine d'antan.

Cuvinte-cheie: Evul Mediu, dicţionar, limba latină, limba română, lexic.

Mots-clés: Moyen Âge, dictionnaire, le latin, le roumain, lexique.

Universitatea „Babeş-Bolyai"
din Cluj-Napoca
adichircu@hotmail.com

BDD-A30966 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:52 UTC)